

David Hume

Gesprekken over de natuurlijke religie

**Vertaald, ingeleid en van
commentaar voorzien door
Ton Vink**

 DAMON

Inhoud

Voorwoord	7
<i>Inleiding</i>	9
1. Postuum	10
2. Leven en werk	11
3. Vorm en onderwerp van de <i>Gesprekken</i>	14
4. Opmerking bij de vertaling	15
5. Een heidens sterfbed	16
Literatuur	23
<i>Gesprekken over de natuurlijke religie</i>	27
Pamphilus tot Hermippus	28
Deel I	30
Deel II	43
Deel III	56
Deel IV	62
Deel V	69
Deel VI	75
Deel VII	82
Deel VIII	88
Deel IX	94
Deel X	100
Deel XI	112
Deel XII	125

Commentaar	143
1. De dialoogvorm	144
2. Philo's ironie	147
3. Demea's vertrek	148
4. Cicero	149
5. De personages en de structuur	152
<i>Intermezzo</i> : de interpretatiegeschiedenis	154
6. Philo's bekentenis	157
7. Het opschorten van een oordeel	159
8. De slotconclusie	160
9. Het verbale verschil van mening	161
10. Philo's toelichting	164
 Personenregister	 166

Voorwoord

David Hume leefde in een tijd die momenteel in het brandpunt van de belangstelling staat: de Verlichting. Die Verlichting wordt, te pas en te onpas, overal bijgesleept. En krijgt de meest uiteenlopende verwijten en complimenten over zich heen.

Wat de verwijten betreft: alle kwalen en kwaden van het moderne bestaan worden op haar conto geschreven. Eenzaamheid, individualisme, egoïsme, agressie, rationalisme, oorlogen, verval van normen en waarden, gebrek aan gemeenschapszin, de kwaliteit van de lucht, de kwaliteit van het water. U kunt het zo gek niet verzinnen of het komt door de Verlichting!

Wat de complimenten betreft: alle fraais en voordelen van het moderne bestaan worden op haar conto geschreven. Vrijheid, zelfstandigheid en zelfbeschikking, wetenschap en redelijk denken, gelijkheid, levenspeil en langere levensduur, de kwaliteit van de lucht, de kwaliteit van het water. U kunt het zo gek niet verzinnen of het komt door de Verlichting!

Hume was een representant van die Verlichting. Zonder twijfel. En zoals Voltaire de Franse Verlichting samenvat in zijn wervende kreet *Écrasez l'infâme! Vernietig de eerloze!* en Kant de Duitse in zijn *Sapere aude! Durf te weten!* zo vat ook Hume zijn Britse, maar toch vooral Schotse, Verlichting samen: *Be a philosopher, but amidst all your philosophy, be still a man! Wees een filosoof, maar blij bij al die filosofie altijd mens!*

Als er ooit een filosoof was in wie zich al het goede van de Verlichting verenigde, dan was dat de Schot David Hume. Tolerantie (religieus en anderszins), intellectuele onafhankelijkheid, vrijheidszin, gevoel voor humor en relativiteit, filosofische

en literaire kwaliteiten, een menselijke maat en oprechtheid, niet alleen in theorie maar ook in praktijk, en een levensgenietende instelling.

Zijn *Gesprekken over de natuurlijke religie* zijn niet voor niets in dialoogvorm geschreven. Ongetwijfeld heeft Hume vergelijkbare gesprekken over vergelijkbare thema's ook in werkelijkheid met zijn vrienden gevoerd. En die dialoog staat symbool voor het goede in Humes leven: goede vrienden, een goed gesprek, een goede maaltijd, een goed glas wijn en een goede dood. De wereld heeft behoefte aan *Hume-manisering*.

Ton Vink,
Velp, 2005.

Inleiding

Bij de begrafenis van David Hume in 1776 werd het volgende stukje conversatie gehoord en voor het nageslacht bewaard: 'Ah, (says one) he was an Atheist. No matter, (says another) he was an *honest man*.'¹ Dit geeft een heel aardig beeld van de manier waarop zijn tijdgenoten hem hebben ervaren en over hem dachten. Ja, hij was in hun ogen een atheïst. En ja, hij was een eerlijk mens.

Zijn vriend, de econoom Adam Smith, kon dan ook als een terecht eerbetoon na Humes overlijden van hem zeggen 'Al met al heb ik hem, bij leven en na zijn dood, altijd beschouwd als iemand die het ideaal van een volmaakt wijs en deugdzaam mens zo dicht benadert als de menselijke natuur met al haar zwakheden toestaat.'²

Maar diezelfde Adam Smith weigerde wel kort voor Humes overlijden in te gaan op zijn verzoek om postume publicatie van de *Gesprekken over de natuurlijke religie* veilig te stellen. Die toezegging wilde Smith niet doen, gegeven het in veler ogen onchristelijke karakter van deze *Gesprekken*.

- 1 Dit stukje conversatie wordt, met lichte variaties, veel geciteerd, bijvoorbeeld door E. Mossner in zijn *The Life of David Hume*, Oxford 1980² p. 603. Hier wordt geciteerd uit S. Tweyman (red.), *Hume on Natural Religion*, Bristol 1996, p. 24. Zie ook J.Y.T. Greig, *David Hume*, Oxford, 1931, herdrukt New York/London 1983, p. 410.
- 2 J.Y.T. Greig (red.), *The Letters of David Hume*, Oxford 1932, herdrukt New York/London 1983, 2 Vols, Vol. II, p. 452.

1. Postuum

Hume heeft aan zijn *Gesprekken* veel zorg besteed. Ze werden uiteindelijk postuum gepubliceerd, maar anders dan wel eens wordt aangenomen is dat nooit zijn vooropgezette bedoeling geweest.

De eerste vermelding van het werk stamt uit 1751 in een brief aan zijn vriend Gilbert Elliot of Minto. Hume zegt daarin dat hij Cleanthes tot 'held' van de discussie maakt en hij vraagt Elliot om adviezen ter versterking van Cleanthes' positie. Daar zit opzet achter. Hij wil namelijk niet vervallen in de veelgemaakte fout om 'de tegenstander alleen maar onzin in de mond te leggen.' Hume zegt verder dat hij, Elliot, best in werkelijkheid de rol van Cleanthes had kunnen spelen, zoals hij, Hume, die van Philo. Dat zou hem 'vrij natuurlijk zijn afgegaan.'³

Uit Humes correspondentie rond 1763 blijkt dat hij de *Gesprekken* dan heeft 'herzien' en hij vraagt een aantal vrienden opnieuw om advies ter zake eventuele publicatie. Dat advies is zonder uitzondering negatief. Zo laat zijn vriend Hugh Blair, met onbedoeld vooruitziende blik, weten: 'Maar in 's hemelsnaam, laat dat een postume publicatie worden, als het dan al zo ver moet komen, al vind ik zelf van niet.' Met zijn eigen humor laat Hume overigens in een reactie aan Blair weten 'Ik heb op dit moment geen concrete plannen voor publicatie, maar als het zo ver komt hoop ik dat ik het werk aan jou mag opdragen.'⁴

Een derde periode van aandacht voor de *Gesprekken* vormt de tijd van Humes fataal gebleken ziekte. Hij ontwikkelt dan een opvallende activiteit om publicatie van het werk te verzekeren, desnoods postuum. Zijn pogingen om de zeggenschap hierover in handen van zijn vriend Adam Smith te leggen lijden, zoals gezegd, schipbreuk. Uiteindelijk moet zijn neef en naamgenoot publicatie veilig stellen. Tot kort voor zijn dood op 25

3 *Letters*, Vol. I, pp. 153-54.

4 R. Klibansky & E.C. Mossner (red.), *New Letters of David Hume*, Oxford 1954, herdrukt New York/London 1983, pp. 72-73.

*Gesprekken
over de
natuurlijke religie*

Pamphilus tot Hermippus

Men heeft wel eens gezegd, beste Hermippus, dat weliswaar de filosofen uit de Oudheid het grootste deel van hun onderricht in de dialoogvorm gaven, maar dat deze in later tijden weinig beoefend is en met gering succes door diegenen die het toch probeerden. Nauwkeurig en geordend redeneren, zoals tegenwoordig verwacht wordt van filosofische onderzoekers, brengt de schrijver als vanzelf tot een methodische en didactische wijze van uiteenzetten, zó dat hij onmiddellijk, zonder voorbereiding, het punt waar hij heen wil kan belichten en vervolgens zonder onderbreking de gronden kan afleiden waarop het gebaseerd is. In gespreksvorm een *systeem* uiteenzetten, komt nauwelijks natuurlijk over en door van de directe wijze van uiteenzetten af te wijken wil de dialoogschrijver gaarne een zekere ongedwongenheid aan zijn tekst geven en de verhouding *lezer-schrijver* vermijden. Maar daarmee loopt hij het risico zich een nog groter ongemak op de hals te halen en het beeld van *meester* en *leerling* op te roepen. En wanneer hij de discussie voert in de normale sfeer van een aangenaam gezelschap door een verscheidenheid aan onderwerpen ter sprake te brengen en een juist evenwicht tussen de sprekers te bewaren, dan verliest hij dikwijls zoveel tijd in voorbereidingen en overgangen, dat de lezer nauwelijks het gevoel heeft dat de charmes van het gesprek opwegen tegen de orde, compactheid en precisie die eraan worden opgeofferd.

Er zijn echter enkele onderwerpen waarvoor de dialoogvorm bijzonder geschikt is en toch wel degelijk nog altijd te verkiezen boven de directe en eenvoudige wijze van uiteenzetten.

Elke leerstelling die zo *vanzelfsprekend* is dat zij nauwelijks ter discussie kan staan, maar tegelijkertijd zo *belangrijk* dat zij